

IZ ČASOV KOLOVRATA, VRETENA IN PRESLICE

Prof. Volavšek, tajnik društva „Probuda“

Slike iz narodopisne zbirke prof. Grebenca

Z narodnim prepородom začelo se je buditi zanimanje za izdelke slovenske ljudske umetnostne obrti in za praktično uporabo njenih motivov tudi pri nas. Ustanovilo se je s sodelovanjem umetnikov-obrtnikov posebno društvo „Probuda“, ki si je nadelo nalogo zbirati in razvrščati te motive ter jih uporabljati za umetnostno obrt, ki je pri drugih narodih že visoko razvita.

Najbolj zanimiva in v umetniškem oziru najbolj dovršena je preslica. Preslica ima, bodisi da je v rabi kot samostojno orodje, (v tem slučaju se imenuje vreteno), bodisi da je v zvezi s kolovratom, najrazličnejše oblike. Vreteno je v glavnem na eni, ali na obeh straneh koničasta palica, ki nosi na gornjem koncu kodeljo ali povsem prediva. Vreteno služi za predenje lanenega ali konopljinega prediva, pa tudi volne, in je bilo ali prosto viseče na podstavku, ali pa se je zataknilo za pas. Palec in kazalec zbirata in združujeta posamezna vlakna v nit, desna roka pa suče vreteno. Seveda se mora z delom začasno prenehati, kadar doseže nit dolžino poldruga metra. Nit se ovije okoli sredine vretena in predenje se zopet nadaljuje. Ta „preja“ je mogoča tudi na potu na polje in se tudi v resnici vrši.

Taka vretena so, da se omejimo na Jugoslovane, še dandanes v navadi v Južni Srbiji in Makedoniji in pri Čičih v Istri. Nekoliko drugačne oblike imajo v Severni Srbiji, Albaniji, Črni gori, Bosni, Dalmaciji in Belikrajni.

Nas pa zanima pred vsem gorenjska preslica. Slike nam kažejo preslice iz Bohinja in Kranjske gore. Četudi obstoji razlika med preslicami posameznih gorenjskih vasi, vendar jih lahko delimo v dva glavna tipa. Razlikujemo preslice, ki se zožujejo navzgor v obliki stožca in preslice s štirivoglatimi stolpci. Oboji so izdolbeni in v njih binglja včasih

iz preslice same izrezani zvonček. Mesto zvončka se nahajajo v izdolbinah tudi na enak način izrezane kroglice. Še skoraj bogatejše okraske nam nudi ročica, s katero se pritrdi preslica na kolovrat. Na obeh najdemo mnogovrstne motive. Najnavadnejši so: srce, včasih poševno zavito, ki je značilno za Kranjsko goro, kolesa s prečkami, rozete, jednako-kra-križ, črte in trakovi, Kristov monogram in letnice. Bolj redki so rastlinski motivi kakor tulipan in smreka, seveda močno stilizirani. Najbolj zna-

čilen je za gorenjsko preslico srčni motiv, ki ga ne najdemo pogostoma na drugih preslicah. Svojo obliko je pa dobila preslica od vaških zvonikov.

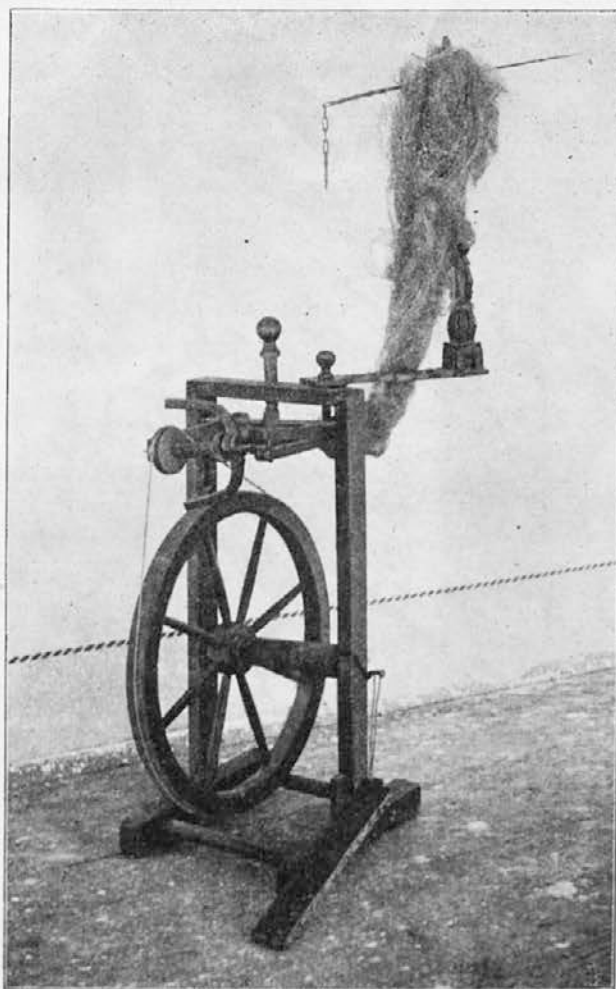
Pozabili bi bili skoraj na kolovrat! Dejstvo je, da prvotno v jugoslovanskih deželah sploh ni bil znan in je tudi še sedaj malo razširjen. Poznala pa ga je že od nekdaj Gorenjska, Južna Štajerska in Dolenjska, izvzemši Belo krajno.

Kolovrat, ki ga je izumil v začetku 16. stoletja nemški podobar Jürgen, olajša zelo prejo. Vrtenje vretena, kakor tudi navijanje niti opravlja kolo, ki ga goni predica z nogo. Obe roki sta torej prosti za zbiranje vlaken in tudi preje ni treba vsled navijanja niti več prekiniti.

Kolovrat, ki je bil nekoč glavni del nevestine bale in se je ponosno zibal, s trakovi okrašen vrh skrinje, ko so

peljali baliž na nevestin dom, je bil sicer tu in tam finejše izdelan in tudi pobarvan, isto tako včasih tudi preslice, vendar je bil običajno navaden izdelek strugarja, brez posebnih okrasov, razun letnice in morda monograma lastnice. Zakaj pa je bila ravno preslica na kolovratu najlepše okrašena, naj povedo čitateljicam naslednje vrstice.

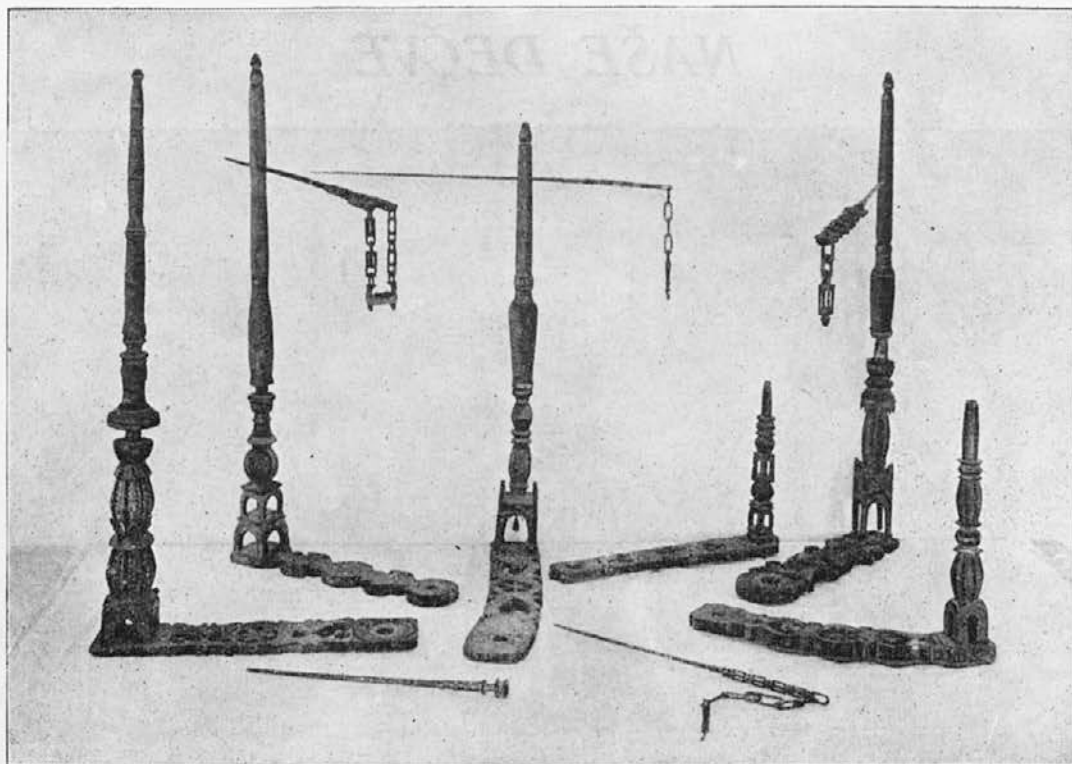
Zamisliti se moramo v ono romantično dobo kmečkega življenja, ko se je ob zimskih večerih zbiralo staro in mlado, pred vsem dekleta in fantje,

KOLOVRAT

sedaj v tej, sedaj v oni hiši „na prejo“. Pri slabo brlečih treskah v železnih svečnjakih so brneli kolovrati, so sukale predice niti, ob šaljevem pripovedovanju starega deda „o nekdanjih lepih dneh“. Pripovedki je sledila narodna pesem, tej zopet šale in razne zabave v pozno noč. V hišo je sto-

pila zakasnela predica in urno hitela k svojemu kolovratu. Nehote ji je zastala noga, ko je na kolovratu zagledala mesto svoje stare preslice novo, z lepo izrezljanimi srčki in vršičkom rožmarina na vrhu. Zarudelo je lice, a oko, pod povešenimi trepalnicami je iskalo darovalca med fanti, ki so v kotu sedeč zbijali vesele šale. Ni ga bilo treba dolgo iskati, saj je tudi on z vnemo opazoval, kak vtis napravi darilo na njegovo izvoljenko. To nemo fantovo vprašanje ni ostalo brez odgovora. Prihodnjo nedeljo se je ponašal darovalec preslice z lepo vezeno rutico. Še par tednov morda in med nevestino balo se je postavljaj nov kolovrat s pred kratkim darovano preslico. Načemerila je morda mlada ženka za trenutek lepo lice, ko je zvedela, da se z izrezljavanjem srčkov ni mučil njen izvoljenec, ampak da je to mučno delo izvršil

VRETENA IN PRESLICE

vaški pastir, kot splošno znani domači umetnik, toda potolažila se je kmalu, saj so tudi naročeni srčki govorili o moževi ljubezni.

Isto vlogo je igrala pri preslici igla. Na preslico se namreč natakne še poseben nastavek, kot podaljšek preslice za predivo. Da ni bilo treba prediva privezovati, so

skozi ta nastavek vtaknili drobno povprečno paličico. To šibico je včasih nadomeščala krasno, iz enega kosa lesa izrezljana igla, ki obstoji iz dveh glavnih delov. Na enem koncu ošpičena igla prehaja polagoma v izrezljane stolpiče, slične presličnim in slednjič v drugi del, v leseno verižico. Verižica nosi na svojem koncu roko s ključem, ki naj bi tolmačil fantovo prošnjo po ključu do srca mladenke.

Druge igle imajo na koncu dvojno verižico, na kateri visi zibelka, znamenje bodoče zakonske sreče.

Lahko trdimo, da prekašajo preslične igle po svoji nežni umetniški izvedbi vse v lesu izvršene izdelke ljudske umetnosti.

Izginila so do malega s slovenske zemlje modra lavena polja, izginile so prekrasne narodne noše, izginili so žal z njimi tudi oni, poezije polni, bajno-krasni prejni večeri.

